

УДК 323.1(497.16)“20“

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7112022.1>

Оригинални научни рад

Владан Станковић

Институт за политичке студије, Београд

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНИХ ИДЕНТИТЕТА У ПОСТЛИТИЈСКОЈ ЦРНОЈ ГОРИ

Сажетак

Рад за предмет истраживања има тренутне односе снага националних идентитета у Црној Гори. Истраживање има за циљ: да покаже тренутне односе снага између два кључна национална идентитета (црногорског и српског), да изкаже рефлексију идентитетских односа у простору политичког и верског, да понуди извесну прогностику будућих дешавања, и да пружи одређене предлоге мера и решења за превазилажење конфликтне ситуације. Како изгледа тренутно политичко позиционирање у пољу националних идентитета две оформљене националне заједнице у Црној Гори (црногорске и српске), и како се оно рефлектује у простору политичког? – основно је проблемско питање од кога изтраживање полази. Стога се као основна предпоставка узима да је питање националног идентитета у Црној Гори од пресудне важности за испитивање политичких релација. Без утврђивања политичких предпоставки није могуће створити услове за темељан развој друштва и позицирање у регионалним оквирима. Стога је истраживање политике националних идентитета од великог научног и друштвеног значаја како за Црну Гору, тако и за српски народ у целини. У раду је коришћен читав спектар метода: посматрање, анализа садржаја, поређење, социоисторијски приступ, развојни метод, институционални приступ...

Кључне речи: идентитет, политика, религија, Црна Гора, Срби, Црногорци.

Збивања у последње две године: покушај етаблирања дискриминаторског закона који је угрозио опстанак СПЦ-а у Црној Гори, протесне литије у организацији канонске цркве и њених верника, и изборни пораз дотадашњег режима, створиле су потребу за анализом динамике идентитеских питања у Црној Гори.

ЦРНА ГОРА И СПЦ ПРЕ 30. АВГУСТА 2020.

Неколико година након издвајања Црне Горе из заједничке државе са Србијом неприкосновени политички вођа црногорских „суверениста“, Мило Ђукановић, одлучио је да се обрачуна са Српском православном црквом (СПЦ). Он и људи из његовог окружења, од тог тренутка све до данас, оптужују СПЦ да је „инструмент за реализацију великосрпског национализма“ (RTL, 2021). Стога је већ у првој декади након референдума о издвајању из 2006. године осмишљен пројекат за оспоравање канонске изкључивости СПЦ на тлу независне државе Црне Горе. Циљ је подразумевао елиминацију СПЦ из Црне Горе, њеним конвертовањем у државну цркву – Православну цркву Црне Горе (Кнежевић 2007, 491). У реализацију је укључен низ научних, образовних и медијско-пропагандних институција у Црној Гори са задатком да оспоре присуство канонске цркве. Створена је политичка конструкција према којој је локална црква Пећке патријаршије тзв. „Црногорска црква“, прецизније Митрополија црногорска и приморска (са седиштем у цетињском манастиру), „увучена у Српски свет“, стварањем Београдске патријаршије 1920. године од аутономних, локалних „цркава“: митрополија карловачке и цетињске, и неколико далматинских епархија. (Џомић, 2013). Оваква конструкција требало је да озваничи далекосежни раскид не само духовног већ и органског јединства народа чија протежност сеже: од панонске равнице на северу до обала Јадранског мора на југу. Носиоци идеје раскида органских веза и са канонском црквом у својим доказима полазе од Устава Краљевине Црне Горе из 1905. године и мегаломанске, канонски неутемељене формулације уставотвораца књаза и краља Николе Петровића да је „црква црногорска аутокефална“¹, иако се Митрополија као несамостална

1 Члан 40, став 2 Устава за Краљевину Црну Гору каже: „Црногорска је црква аутокефална.“ Свакако да је краљ Никола настојао да заокружи сувереност свог положаја третирајући митрополију као националну институцију од посебног значаја за државу Црне Горе (у којој живе „све сами чисти Срби трију вера.“) Ипак, када је коначно дошло до обједињавања епископија и митрополија у јединствену националну Српску православну цркву, по узору на друге националне православне цркве, Митрополија на Цетињу је

црквена јединица само колоквијално, локалистички називала „црквом“. Цетињска митрополија, наиме, никада није поседовала најмање три епископије да би уопште могла да се кандидује да постане аутокефална, нити је томос икада стекла.

Са друге стране, нарастајући покрет црногорских националиста вршио је континуирани притисак на владајућу Демократску партију социјалиста (ДПС) да им се омогући право на упражњавање верских обреда „у црногорским објектима које је узурпирала СПЦ“ (Јовановић 2014). Циљ је био јасан: требало је кроз подржављење црквене имовине омогућити плурализам вршења верских обреда у објектима на које право полаже једина, канонска православна црква у Црној Гори, а то је СПЦ. Овај захват није био нимало лак, посебно јер је један број највиших функционера ДПС-а и даље био привржен канонској СПЦ. Сви су ови припадници ДПС-а своју партију доживљавали као странку левог центра грађанске оријентације, а своју верску припадност као домен приватног и личног. Стога се Ђукановић одлучио да неутралише ово, условно речено српско, крило у партији којом је већ тада аутократски господарио, као каквом личном имовином. У тим настојањима најпре је умањио утицај Филипа Вујановића², да би потом из јавног, политичког и цивилног живота уклонио и Светозара Маровића, бившег председника Државне заједнице Србије и Црна Горе, главног идеолога ДПС-а и једног од највиших функционера те партије.³

Пошто је помео противнике, Ђукановић је за крај новембра 2019. године заказао VIII конгрес ДПС, и као главну ставку партијске скупштине промовисао „обнову црногорске цркве.“⁴ Ђукановићева почетна замисао је била да се Митрополија црногорско-приморска СПЦ, са све четири епархије СПЦ које захватају границе АВНОЈ-ске Црне Горе, одметне од СПЦ и утопи у неку нову „Православну

постала једна од митрополија СПЦ, по рангу и значају можда и прва.

- 2 Филип Вујановић је чак у три мандата обављао дужност „председника државе“. Трећи мандат био је противустанак, па му је пришивен надимак „Филип Трећи“. Вујановић се декларисао као национални Црногорац, а током устоличења новог митрополита Јоаникија на Цетињу, дошао је да поздравља демонстранте који су се противили устоличењу.
- 3 Светозар Маровић се као грбљски Србин из Приморја дуго колебао између црногорског и српског националног идентитета. Оптужен је у афери „Завала“, за милионске проневере, затим је пуштен из притвора да се брани са слободе, па је волшебно нестао из Црне Горе. Тренутно живи у Београду.
- 4 Мило Ђукановић је на VIII конгресу изнео став да ДПС: „ (...) има разумјевање за очекивања једног дијела наше јавности да у процедурима утемељеним у грађанским и канонским прописима и правилима обнови историјски неупитну Црногорску православну цркву.“ (Експозе на VIII Конгресу ДПС Црне Горе, Подгорика, 30. новембар 2019. године, <https://www.dps.me/me/vijest/govor-predsjednika-dps-a-mila-dukovanica-na-viii-kongresu>)

цркву у Црној Гори“ (под старатељством фанариота и цариградске патријаршије), и да од ње начине инструмент независне државе Црне Горе ради снажења грађанског концепта црногорске нације (Станковић 2011, 79 – 80). Ђукановићу је већ тада постало јасно да се епизода око тзв. „Црногорске православне цркве“ истрошила. Њему је била преко потребна структура СПЦ и ауторитет србо-црногорских епископа, митрополита Амфилохија и епископа Јоаникија, да би потчинио цркву великодржавном секуларном пројекту, по узору на протестантски, лутеријански модел националних, државних цркава (Sekulović 2010, 24 – 25). Тиме би коначно било решено српско питање у Црној Гори. Режим би потчинио аутономију канонске цркве, Србе свео на националну мањину, и отео им остатке државности (Војиновић 2018, 268 – 269). Стога Ђукановић 2020. године тврди: „Понудили смо рјешење да постоји православна црква која ће окупити све православне вјернике. Ако СПЦ то одбија, онда је то црква националних Срба у Црној Гори. Али онда ћемо ми стварати цркву националних Црногораца, иако не мислим да је то најбоље рјешење“ (Janković, 2020). Према његовој оцени: „обнова црногорске независности не може дати резултате, ако имамо антиуставно дјеловање страног субјекта у властитој држави.“⁵ Ђукановић је, начелно, објавио рат СПЦ, а фактички и правно омогућио изгласавање новог „Закона о слободи вјерских заједница“, који национализује црквену имовину, нарушава аутономију цркве и конфискује све њене сакралне објекте који су изграђени пре Подгоричке скупштине 1918. године.⁶ Предлог закона уврштен је у пленум скупштине, а сестринство и братство манастира, свештенство, епископи и митрополит изашли су у молитви пред скупштину Црне Горе. Опозициони Демократски фронт (ДФ) покушао је да спречи изгласавање закона, којим се грубо задрло у аутономију највеће верске заједнице у Црној Гори – СПЦ. Посланици ДФ-а су „похапшени“ на пленарном заседању скупштине уочи самог изгласавања закона, потом су насилно угурани у полицијске марице и отпремљени у спужки затвор, да би у дубини ноћи седница била настављена, а закон изгласан (Суботић 2020, 17) То је изазвало талас мирних протеста који су у форми литија предводили црква и верници, али и сви други грађани Црне Горе незадовољни тридесетогодишњим режимом који је владао

5 „ (...) Đukanović na partijskoj konferenciji Demokratske partije socijalista (DPS) oštro kritikovao djelovanje Srpske pravoslavne crkve (SPC) u Crnoj Gori nazivajući je čuvarem infrastrukture Velike Srbije.“ (Janković 2019).

6 „Kada je riječ o crkvenoj imovini, Đukanović je rekao: *Sve što je neko stekao zakonito, srećno mu bilo, a oteo će biti vraćeno Crnoj Gori.*“ (Janković 2020).

преко чудовишне инфраструктуре негдашњег Савеза комуниста Црне Горе. На изборима, исте, 2020. године, Ђукановић је остао без једног посланичког места неопходног да поново, са својим процрногорским сателитима, продужи владавину на још четири године. Тако је режим оборен путем избора. Започела је нова фаза у политичким односима у Црној Гори. Политика националних идентитета овде ће и даље бити основни покретач свих политичких процеса.

ПЕРИОД НАКОН 30. АВГУСТА 2020.

На изборима од 30. августа 2020. највише гласова и даље је прикупио ДПС. Ова партија (нео)комунистичког режима обилато је користила читаву политичку, економску и медијску инфраструктуру државног апарата како би задржала контролу над свим друштвеним токовима, и како би наставила реформске, неолибералне процесе (Gašović 2020, 66). Па ипак, њена релативна победа неће овога пута бити и довољна да партија сачува власт. Опозиционе странке успеле су да обезбеде један посланички мандат више, и да са 41 мандатом (на према 40 ДПС и њених сателита) крену у преговоре око формирања владе. Црква је са делом бирачког тела била незадовољна изборним деценијским неуспесима „вечито опозиционих“ лидера Демократског фронта (ДФ), па је Митрополија Црногорско-приморска у први план истурила нестраначку личност Здравка Кривокапића за вођу накнадно највеће победничке листе „За будућност Црне Горе“ (у којој је био и ДФ).

Већ 4. септембра Кривокапић је склопио споразум са друге две политичке коалиције („Демократама“ Алексе Бечића и УРА-ом Дритана Абазовића), па је отпочело усаглашавање неколико почетних заједничких принципа будуће владе. Већ тада, Алекса Бечић, вођа Демократа, изјављује да ће: „нова власт бити проевропска, прозападна, процрногорска и програђанска, усмјерена ка будућности, а не прошлости. [...] да ће поштовати Устав Црне Горе и у том смислу неће покретати било какве иницијативе или поступке са циљем промјена државне заставе, грба и химне.“ (ИН4С, 2020), чиме је отворено поручио да за нову владу питање идентитета и решавања положаја српског народа у Црној Гори неће уопште бити тема. Кривокапић, Абазовић и Бечић потом су прионули потписивању четири основна принципа будуће владе: 1) чланство у НАТО; 2) реформе ка Европској унији; 3) експертска влада и, 4) поништавање дискриминаторских закона режима

Мила Ђукановића (Краčković, 2020). Абазовић је у неколико наврата изјављивао да је Ђукановићев закон о црквама и верским заједницама поделио Црну Гору, и довео у питање њен опстанак.⁷ Приликом вођења преговора са другим коалиционим партнерима парламентарне већине, Здравко Кривокапић нити у једном тренутку није консултовао партије које је представљао, правдајући то речима да без њега и митрополита Амфилохија „ДФ никада не би видио власт.“⁸ У новим преговорима који су уследили, Кривокапић је додатно аминовао и спољнополитичку ДПС-баштину, попут: забране отпризнавања независности тзв. Косова, и продужавања санкција Руској федерацији. Почетком децембра 2020. године формирана је влада у коју су сели Здравко Кривокапић и Дритан Абазовић и „12 министара експертских апостола“. Абазовић је за себе, као потпредседник владе, пригрлио читав безбедносни сектор. Било је очигледно да никаквих битнијих политичких промена са новом владом неће бити.

Са формирањем нове владе Кривокапић-Абазовић настављена је политика игнорисања идентитетских питања, уз поруку свима да нова влада „гради грађанску Црну Гору“. Једини уступак који је УРА Дритана Абазовића била спремна да учини било је укидање апартхејда и сегрегације над Србима у Црној Гори. Срби су добили могућност да, истина, само као грађани Црне Горе и њени држављани, остварују своја елементарна права, и да не буду сегрегисани. Сва остала обећања која падају на терет идентитетских питања, која је требало покренути и реализовати како би се оснажио и побољшао статус српског народа у Црној Гори, претворена су у питања око којих не постоји консензус у парламентарној већини, јер процрногорска, грађанистичка партија УРА одбија да их стави на сто. Игнорише се и обавеза спровођења пописа у 2021. години, под изговором да постоје прече обавезе. Заправо све се чини да се попис не одржи, односно да се изостави пописна ставка о националном изјашњавању (Janković i Vukićević, 2020). Постоји озбиљан страх да би број држављана који се буду национално изјаснили као Срби могао урушити читав концепт црногорског грађанског национализма. Отуда идеје да би ставке о идентитетским питањима требало да буду

7 Показаће се да је доношење новог Закона о слободи вјерских заједница био једини уступак владе Кривокапић-Абазовић победничким просрпским странкама у Црној Гори.

8 Кривокапић је у одговору политичким првацима ДФ-а изјавио: „Meni, gospodo, spočitavate da godinama nisam bio sa vama, u borbi prekaljenih boraca za slobodu Crne Gore, prozivajući sebe za sinonim otpora režimu. Pa ako je tako, zašto ga niste srušili bez Crkve, pa i mene, na čelu zajedničke liste? Vaši mandati, na koje se pozivate, nisu vaši, nego mandati mnogo šire ideje nego što su ideje partija.“ (Danas 2021).

изостављене из статистичког упитника, и да су по среди „приватна питања која могу да наруше друштвену стабилност“. Нова влада, ни годину дана након формирања, није започела чишћење јединственог регистра бирачких података (тзв. „јединствени бирачки списак“) у коме се налази неколико десетина хиљада лица која не живе у Црној Гори а могу да гласају, и готово исто толико оних који у њој живе а немају њено држављанство, па из тог разлога не могу ни да гласају. Са таквим бирачким списком кривотвори се изворна бирачка воља грађана, па избори не осликавају реално расположење у бирачком телу. Посебно незадовољство потезима владе у српском националном корпусу у Црној Гори изазива неспремност председника владе и њеног потпредседника да са СПЦ закључе Темелни уговор. Још крајем маја месеца 2021. године све је било спремно за потписивање уговора. Премијер Кривокапић је дошао у Београд и у патријаршији захтевао од Синода СПЦ да прогласи епископа Јоаникија за новог митрополиту црногорско-приморског. По повратку у Црну Гору Кривокапић се правдао изговорима да би био ухапшен због велеиздаје Црне Горе од стране црногорске дубоке државе и Специјалног Ђукановићевог тужиоца Миливоја Катнића да је у Београду потписао Темелни уговор са СПЦ.⁹

НАЦИОНАЛНО-ВЕРСКИ ИДЕНТИТЕТИ НАКОН ЛИТИЈА

Након литија Црна Гора се додатно идентитетски поларизовала. Литије су национално освестиле једну флукутабилну групу „меких Срба“ и „још мекших Црногораца“, па је за очекивати да се они на будућем попису приклоне српском националном идентитету. Истовремено, црногорски национални корпус се додатно хомогенизовао. Наиме, један део верника који је веру упражњавао у објектима СПЦ, сада су склонили да, упркос канонима, веру практикују у верској заједници тзв. „Црногорске православне цркве“. Ипак, већина припадника црногорског националног идентитета не упражњава традиционални светоназор, већ се идентификује са својеврсном идеолошком мешавином: црногорског државног романтизма с краја XIX и почетка XX века, комитских побуњеника и федералиста између два светска рата, монтењегрина током Другог светског рата и титоиста у послератном

9 „Nisam imao namjeru da potpišem ugovor u Beogradu, jer zastupam državu. Dobio sam informaciju i da mi se pripremalo hapšenje u Crnoj Gori jer sam počinio izdaju potpisujući ugovor koji je protivustavan“, naveo je Krivokapić.“ (AlJazeera 2021)

периоду (Milašić 2019, 8). Друштвену структуру националних Црногораца чине: секуларизовани, нерелигиозни и/или агностици (они живе у урбаним центрима, потпуно секуларно, а веру не упражњавају ни обредно). Са друге стране, унутар црногорске националне заједнице постоји једна група криптотрадиционалиста који траже „повраћај црногорских верских објеката“ које је по њима „узурпирала Београдска патријаршија“, или „црква Србије“, како је колоквијално, фанариотски зову (CDM 2018). Ова групација захтева ревизију обједињења свих помесних епархија у саставу СПЦ-а од 1920. године. Отуда и непрестани политички, правни и фактички атаци на Цетињски манастир. Сукоб на Цетињу почива на тези да „не може српски епископ да столује у Цетињу међу националним Црногорцима“ (Avlijani 2021). За црногорске националисте митрополит црногорско-приморски је епископ Србије (при томе се заборавља да и брски надбискуп носи титулу „Примас Србије“).

ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ И ЊИХОВЕ СТАРТЕГИЈЕ ИДЕНТИТЕТСКИХ ПОЛИТИКА

У последњих неколико година на политичкој сцени Црне Горе имамо занимљиво престојаване у пољу идентитетских политика. До скоро владајући ДПС је по питању идентитета прошао развојни пут од грађанске партије левог центра (која баштини секуларна начела одвојености државе од цркве) до ултранационалистичке црногорске партије која задире у црквену аутономију и настоји да правним насиљем подржави цркву.¹⁰ Слично стајалиште већ раније су заузеле неке мање партије тзв. „леве антифашистичке орјентације“ попут: Социјалдемократске партије Црне Горе, Социјалдемократа и Либералне партије. Све ове странке чине тзв. „Црногорски блок“, и све оне више-мање настоје да реше питање СПЦ у Црној Гори њеним превођењем у „Православну цркву Црне Горе“ (Vuković-Calasan i Đečević 2015, 19). Занимљиво је да готово све ове партије припадају левици, и да им идеологија налаже да не заузимају идеолошке ставове према аутономним субјектима који се налазе са друге стране секуларног друштва. Међу парламентарном већином процрногорски Грађански покрет УРА не спори право СПЦ на аутономно деловање у црногорском друштву. УРА признаје да су

10 „То ће бити директна последица радикализованја политике DPS-а Mila Đukanovića, pretvaranje te странке u jednu ultranacionalističku i klerofašističku političku organizaciju i onda će odgovornost za ono što budu incidenti ili pojačane tenzije imati upravo ta politička organizacija – zaključio je Pavićević“ (Večernje novosti 2021).

православни верници у Црној Гори већински у СПЦ, али УРА се бори и да поправи статус верској организацији ЦПЦ. За УРА-у је СПЦ само једна од верских заједница у црногорском друштву. УРА износи тезу да без обзира на национално изјашњавање сви су преваходно грађани Црне Горе, „и тако треба да се и понашају“. Демократе признају канонску позицију Митрополије црногорско-приморске, а тиме и СПЦ. Реч је о грађанској партији „меких Црногораца и још мекших Срба“. Са друге стране, Покрет за промјене (ПЗП), конституент ДФ-а је процрногорска странка, али и она баш као и Демократе признаје канонско јединство СПЦ. Коначно, различити конституенти победничке коалиције „За будућност Црне Горе“ (Социјалистичка народна партија СНП, Демократска народна партија ДНП, Нова српска демократија НСД, Уједињена Црна Гора, Права Црна гора...) стоје на становишту да је једина канонска црква у Црној Гори СПЦ, тачније: Митрополија црногорско-приморска на Цетињу, са свим другим епархијама СПЦ на простору Црне Горе, и да око тих питања не може и не сме бити погађања (Станковић 2018, 89–91).

ТЕНДЕНЦИЈЕ КРЕТАЊА

Званична политика у Црној Гори непрестано настоји да идентитетска питања „држи испод тепиха“. Пренебрегавају се насушне потребе доминантно друге по снази националне заједнице у земљи која нема апсолутну националну већину (Милосављевић 2012, 314). Па ипак, у последње време могу се чути размишљања чак и из процрногорског блока да би требало размишљати о коначном решењу статуса „подељеног друштва“, јер на дужи рок овакво стање паралише функционалност институција Црне Горе. Свакако да је међу националним Црногорцима и даље убедљиво доминантна, унитаристичка идеја која полази од претпоставке да се црногорска, грађанска нација може изградити, али сада уз претходни „консензус свих заједница“. Стога се наводи: „(...) темељ било какве стабилности у Црној Гори је да се створи консензус већине, без обзира како се национално осјећали или како поимали црногорство – да су за неовисну црногорску државу“ (Нрвоје Рнјак 2021). На страну што су резултати гласања за независност из 2006. остали упитни за српски национални корпус у Црној Гори, али чак ни консензус око „уставног патриотизма“ није могућ, јер су кључна уставна решења наметнута српској националној заједници. Пошто црногорски блок политичких партија одбија разговоре на

тему измена наметнутих уставних решења око којих не постоји сагласност, нити постоји воља ка било каквом компромису, то је стварање базичног консензуса у простору бар „уставног патриотизма“ немогуће. Стога је све више оних који заговарају неку врсту раздвајања две доминантне националне заједнице. „ (...) тај сценариј би у крајњој нужди Црној Гори дао стабилност и упркос аспирацијама Србије на њезин териториј и становништво, будући да је боље имати мању државу, а имати претполитички консензус око нације и државе, него дубоко подијељено друштво у стању перманентне нестабилности“ (Hrvoje Prnjak 2021). У том случају није искључено постојање два или више ентитета који би транспарентније одражавали реалне односе политичких снага у мултинационалној Црној Гори. Овакво решење могло би значајније да доведе до стабилизације прилика.

ПРЕДЛОЗИ МЕРА

У овом другом случају српски народ у Црној Гори морао би да се бори за своја институционална права. Прва степеница у институционалној борби је заправо основна мера опстанка српског народа у Црној Гори, а то је: консоцијативност. Она подразумева једнакоправност свих националних заједница у Црној Гори, па тако и српске националне заједнице. Сразмерно учешће у политичком, економском и социјалном животу националних заједница данас је тековина готово свих држава чланица Европске уније. Црна Гора ту не би смела бити изузетак. Република Србија у преговарачким процесима Црне Горе са Бриселом има могућност да то питање третира као заинтересовани субјект, и да проблем непрестано „износи на сто“. Друго решење за решавање проблема српске националне заједнице у Црној Гори јесте борба за остваривање конститутивности Срба. Српски народ у Црној Гори, као доминантно друга заједница по бројности, има сва права да тражи конститутивност. То право му, као историјском државотворном народу Црне Горе, неспорно припада. Овде је потребно радити на изменама устава Црне Горе како би се осигурала конститутивност. Коначно, трећи ниво борбе остаје повезивање локалних заједница са српском већином у Црној Гори са суседним државама: Републиком Српском (ентитетом БиХ) и Републиком Србијом. Једна национална заједница у XXI веку има сва права да реализује прекограничне везе са својим сународницима (ове институционалне везе имају, између осталог, нпр. Мађари из Србије или нпр. Мађари из Румуније са

својим сународницима у Мађарској, или нпр. Шведи у Финској). Како год било, борба за остваривање права Срба и одбрана њиховог идентитета у Црној Гори још увек је на почетку.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Војиновић, Рајо. 2008. „Уставно-правно раздвајање српске и црногорске националне заједнице – кључни услов опстанка српског народа у Црној Гори.“ Научни скуп: Како до заштите идентитета српског народа у Црној Гори?, 268–275. Подгорица: Књижевна задруга „Српског народног вијећа“.
- ИН4С. 2020. „Бечић и Абазовић са високом европском делегацијом: Нова власт ће бити процрногорска, прозападна и проевропска“, ИН4С. Подгорица, 20. октобар 2020.
- Кнежевић, Милош. 2007. Изневерена држава – Србија и Црна Гора у времену разлаза. Београд: Институт за политичке студије.
- Милосављевић, Зоран. 2012. „Босна и Херцеговина и Црна Гора – (не)одрживе мултинационалне творевине.“ Српска политичка мисао. 38 (4): 301 – 318. Београд: Институт за политичке студије.
- Станковић, Владан. 2011. „Грађански концепт црногорске нације – процес асимилације Срба *in vivo*.“ Политичка ревија. 30 (4): 69 – 88. Београд: Институт за политичке студије.
- Станковић, Владан. 2018. „Српски идентитет и црногорство – тренутни односи снага.“ Политичка ревија. 56 (2): 71 – 95. Београд: Институт за политичке студије.
- Суботић, Момчило. 2020. „Идентитетска питања Црне Горе.“ Политичка ревија. 63 (1): 12 – 48. Београд: Институт за политичке студије.
- Џомић, Велибор. 2013. Црква и држава у Црној Гори. Цетиње, Београд: „Светигора“, „Октоих“.
- Агенција. 2021. „Krivokapić tvrdi da bi bio uhapšen da je potpisao Temeljni ugovor sa SPC“. *AlJazeera*. 11. jun 2021, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/6/11/krivokapic-bio-bih-uhapsen-sa-sam-potpisao-temljni-ugovor-sa-spc>.
- Avlijani, Ahmed. 2021. „(Ne)dostojni(h) desant na Cetinje“. *Antena M*. Podgorica, 8. septembar 2021, <https://www.antenam.net/stav/213347-ne-dostojni-h-desant-na-cetinje>.
- CDM. 2018. „Još jedan apel Amaneta: Crnogorske crkve da se vrate državi“. *CDM*. Podgorica, 4. jun 2018.

- Gašović, Milan. 2020. „Od neoliberalizma ka ekonomskom patriotizmu.“ *Matica crnogorska*. 83: 65 – 78. Podgorica: Matica crnogorska.
- Janković Srđan, Vukićević Jasna. 2020. „Popis u Crnoj Gori – bez nacije, vjere i jezika?“ *Radio Slobodna Evropa*. Prag, 22. oktobar 2020.
- Janković, Srđan. 2020. „Đukanović: Ako SPC odbije dogovor, formiraćemo pravoslavnu crkvu u Crnoj Gori.“ *Radio Slobodna Evropa*. Prag, 18. maj 2020.
- Janković, Srđan. 2019. „Đukanovićevo obnavljanje Crnogorske pravoslavne crkve.“ *Radio Slobodna Evropa*. Prag, 10. juni 2019.
- Jovanović, Slobodan. 2014. „SPC je neprijatelj države i nacije“. *RTCG*. Podgorica, 7. jul 2014, <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/57757/spc-je-neprijatelj-drzave-i-nacije.html>.
- Kračković, Radomir. 2020. „Crna Gora: Opozicija žuri da preuzme vlast.“ *Deutsche Welle*, 1. septembar 2020.
- Milačić, Filip. 2019. *Izazovi politike nacionalnog identiteta u Zapadnoj Evropi – učenje na primeru Crne Gore*. Friedrich Ebert Stiftung.
- Prnjak, Hrvoje. 2021. „Intervju: Stevo Đurašković. Crna Gora će biti mirna onoliko koliko je Beograd i SPC ostave da živi sama sa sobom.“ *Slobodna Dalmacija*. Split, 19. listopada 2021.
- RTCG. 2021. „Krivokapić odgovorio DF-u: Neću vam dozvoliti ono što je stekao narod Crne Gore.“ *Danas*. Beograd, 2. avgust 2021.
- RTL Danas. 2021. „Srbiji je Crna Gora kompenzacija za Kosovo, nezaobilazna za održanje ideje Velike Srbije.“ *RTL*, 17. rujna 2021.
- Sekulović, Goran. 2010. „Crnogorska identitetska prava i slobode.“ *Matica crnogorska*. 44: 7 – 74. Podgorica: Matica crnogorska.
- TanJug. 2021. „Ako bude incidenta odgovoran je Đukanović. Politikolog Pavićević: To će biti direktna posledica radikalizovanja politike DPS-a.“ *Večernje novosti*. Beograd, 29. avgust 2021.
- Vuković-Čalasan Danijela, Mehmed Đečević. 2015. „Izazovi izgradnje građanskog identiteta u Crnoj Gori: postreferendumske podjele i sporovi političkih partija.“ *Migracijske i etničke teme*. 1: 7 – 37. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.

Vladan Stanković

Institute for Political Studies, Belgrade

POLICY OF NATIONAL IDENTITIES IN POST-LITANYAN MONTENEGRO

Resume

The author follows the political, religious and demographic movements of two dominant identities in Montenegro: Montenegrin and Serbian. The research is limited into the period immediately before and after the protest litanyons in Montenegro, which caused the fall of Milo Djukanović's 30-year regime. The author argues that the new government has done nothing to improve the rights of the Serbian national community in Montenegro. Solutions should be sought in: insisting on a consociativ model of proportional representation of all national communities in Montenegro; the constitutivities of the Serb's nation in Montenegro; and, cross-border connection of majority Serb municipalities in Montenegro with municipalities in Republic of Srpska and the Republic of Serbia.

Keywords: identity, politics, religion, Montenegro, Serbs, Montenegrins.*

* Овај рад је примљен 1. фебруара 2022. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. фебруара 2022. године.